

აგროარული ეკონომიკის ინსტიტუტი

ხელნაწერის უფლებით

ლევან გაგვიშვილი

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების რეზერვები (იმერეთის
მაგალითზე)

08.00.13 – სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკა

ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად
წარმოდგენილი დისერტაციის

ავტორეფერატი

თბილისი

2006

ნაშრომი შესრულებულია საქართველოს სახელმწიფო სასოფლო-სამეურნეო
უნივერსიტეტში

სამეცნიერო ხელმძღვანელები : **ნიკოლოზ ჭინჭარაული** - ეკონომიკის
მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

შალერი ბენია – პროფესორი,
ინფორმატიზაციის (გაეროს ეგიდით)
და აგრარული განათლების საერთაშორისო
აკადემიების ნამდვილი წევრი

ოფიციალური ოპონენტები : **1. ზურაბ ელიზბარაშვილი** – ეკონომიკურ
მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
2. მურთაზ მეჭურჭლიშვილი – ეკონომიკურ
მეცნიერებათა კანდიდატი

დისერტაციის დაცვა შედგება 2006 წლის 16 ნოემბერს . საათზე საქართველოს
აგრარული ეკონომიკის ინსტიტუტის ეკონომიკის დარგის **Ec 08.13. № 4**
სადისერტაციო საბჭოს სხდომაზე.

მისამართი : 0162 ქ. თბილისი, ილია ჭავჭავაძის გამზირი 37

დისერტაციის გაცნობა შესაძლებელია აგრარული ეკონომიკის ინსტიტუტის
სამეცნიერო ბიბლიოთეკაში.

ავტორეფერატი დაიგზავნა 2006 წლის . . . ოქტომბერს

სადისერტაციო საბჭოს სწავლული

მდივანი ეკონომიკურ მეცნიერებათა

დოქტორი, პროფესორი

ჯემალ მახარაძე

I. ნაშრომის საერთო დახასიათება

თემის აქტუალურობა. საქართველოში გატარებულმა აგრარულმა რეფორმამ სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მკვეთრი დაცემა გამოიწვია. ქვეყნის ეკონომიკის ერთ-ერთი წამყვანი დარგი ისე განადგურდა, რომ საკუთარი მოსახლეობის საკვებით უზრუნველსაყოფასაც ვეღარ ახერხებს სასურსათო ბაზარი გახდა იმპორტული, უხარისხო, ზოგჯერ ჯანმრთელობისათვის საზიანო, მაგრამ იაფი საქონლისათვის ღია და მიმზიდველი. ამდენად, მოსახლეობის საკვების სტრუქტურა და ხარისხი გადაუდებელ კორექტირებას მოითხოვს, რადგანაც მისი დონე კრიტიკულია, როგორც ენერგეტიკული შემადგენლობით ისე მყიდველობითი უნარის უკიდურესად დაქვეითებით. ამიტომ, დღეს და უახლოეს მომავალში ეკონომიკური პრობლემებიდან ყველაზე მნიშვნელოვანი და სასწრაფოდ გადასაჭრელია მოსახლეობის სურსათით მომარაგებისა და სოციალური დაცვის საკითხები.

სოფლის მეურნეობის ყველა სფეროს დაბალანსებული განვითარების უზრუნველყოფა და მოსახლეობისათვის საჭირო რაოდენობის, ხელსაყრელ ფასებში სურსათის მიწოდება სისტემურ მიდგომას მოითხოვს, და მისი რეალიზაცია მართვის მექანიზმების მეცნიერულად დამუშავება-განხორციელების საფუძველზე შეიძლება მოხდეს. ამ კომპლექსში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების პრობლემას, რომლის კვლევა სახელმწიფოებრივ მნიშვნელობას იძენს.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკურად მდგრადი განვითარების რეზერვების გამოვლენისა და მათი ამოქმედებით დარგის ეფექტიანობის მიღწევის ძირითად ღონისძიებად მიჩნეულია ანტიკრიზისული ღონისძიებების დამუშავება და მათი რეალიზაციის მექანიზმების ფორმირება საბაზრო ურთიერთობების პირობებში. ამ მიმართებით ბოლომდე არ არის მეცნიერულად დამუშავებული და პრაქტიკულად აპრობირებული რიგი საკითხები, რომლებიც დარგის სტაბილურ განვითარებას უზრუნველყოფენ.

სწორედ ამ გარემოებებმა განსაზღვრა სადისერტაციო ნაშრომის თემის შერჩევა და მისი აქტუალურობა.

პრობლემის შესწავლის მდგომარეობა. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკურად მდგრადი განვითარების პრობლემა, რეგიონალურ ჭრილში, მეცნიერულ კვლევასა და პრაქტიკულ განხორციელებას მოითხოვს. უკანასკნელ პერიოდში ამ პრობლემის რიგ საკითხებზე ქართველ აგრარეოს-ეკონომისტთა საინტერესო შრომები გამოქვეყნდა, რომლებშიც დამუშავებულია როგორც თეორიული ისე პრაქტიკული ასპექტები. თუმცა კვლევის საგანი არ გამხდარა და შესაბამისად მეცნიერულ დონეზე დამუშავებას მოითხოვს რეგიონებში სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების მეთოდური მიდგომის, რეგულირების, მიმართულებების, კანონზომიერებებისა და პრინციპების საკითხები.

ჩვენს მიერ ჩატარებული კვლევა არის ერთ-ერთი პირველი მცდელობა, იმერეთის მაგალითზე, სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების რეზერვების გამოვლენისა და პრაქტიკულად მათი რეალიზაციის ღონისძიებების დამუშავების მიმართებით.

კვლევის მიზანი და ამოცანები. კვლევის მიზანს შეადგენდა იმერეთის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკურად მდგრადი განვითარების იმ ფარული რეზერვების გამოვლინება და მეცნიერულად დასაბუთება, რომელთა ამოქმედება აუცილებლად ხელს შეუწყობს დარგის ეფექტიანობის განუხრელ აღმავლობას.

კვლევის მიზნიდან გამომდინარე, სადისერტაციო ნაშრომში გადაჭრილი იქნა შემდეგი ამოცანები:

- სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური მდგრადობის არსისა და თეორიული დებულებების განვითარება და შევსება;
- სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების განმსაზღვრელი საბაზო, გარეგანი და შინაგანი ფაქტორების გამოვლენა და დასაბუთება;
- საბაზრო ურთიერთობათა დამკვიდრების პირობებში რეგიონის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ანტიკრიზისული პროგრამის შემუშავების მოტივაციებისა და ტენდენციების განსაზღვრა წარმოების სტრუქტურული ცვლილებებისა და სასურსათო ბაზრის მოთხოვნა-მიწოდების კანონიდან გამომდინარე;
- სოფლის მეურნეობის საწარმოო რესურსული პოტენციალის რეზერვების გამოვლენა, რესურსუზრუნველყოფის ოპტიმიზაციის გზით მათი მაღალეფექტურად გამოყენების ღონისძიებების დამუშავება;
- სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების მისაღწევად პრაქტიკული წინადადებების შემუშავება;

კვლევის ობიექტი და საგანი. კვლევის ობიექტს წარმოადგენს იმერეთის სასოფლო-სამეურნეო წარმოება და მასთან დაკავშირებული პროცესები.

კვლევის საგანია იმერეთის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკურად მდგრადი განვითარების რეზერვების გამოვლენა და მეცნიერულად დასაბუთება, რესურსული პოტენციალის, ინოვაციური პროექტებისა და მიზნობრივი პროგრამების გათვალისწინებით.

კვლევის თეორიულ და მეთოდოლოგიურ საფუძველს წარმოადგენს კლასიკური ეკონომიკური სკოლის მეცნიერთა შრომები, რომლებშიც ასახულია საზღვარგარეთის ქვეყნების გამოცდილება, თანამედროვე სამამულო და უცხოელი მეცნიერებების მოსაზრებები აგრარული რეფორმისა და სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკურად მდგრადი განვითარების შესახებ. საქართველოს ხელისუფლების მიერ მიღებული კანონები და ნორმატიული აქტები სასოფლო-სამეურნეო წარმოების დაგეგმვისა და განვითარების საკითხებზე. კანონი ქვეყნის სტაბილური განვითარების შესახებ. საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ინდიკატური გეგმები. საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის მიერ დამუშავებული კონცეფციები და მიზნობრივი პროგრამები.

კვლევის საინფორმაციო ბაზას წარმოადგენდა საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს, საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის, მიწის მართვის სახელმწიფო დეპარტამენტის, საქართველოს აგროსამრეწველო კომპლექსისა და მართვის სამეცნიერო კვლევითი და მიწათმოწყობის საპროექტო ინსტიტუტების მასალები.

ცალკეული ამოცანების გადასაჭრელად გამოყენებული იყო სხვადასხვა ეკონომიკური მეთოდები : აბსტრაქტულ-ლოგიკური, თემის აქტუალობის დასაბუთების, კვლევის მიზნებისა და ამოცანების განსაზღვრის, სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური მდგრადობის თეორიული და მეთოდური საკითხების დამუშავების პროცესში; ანალიზის, წარმოების ფაქტორების და დონეების შედარების, დინამიკის შესწავლისა და საწარმოთა ორგანიზაციული ფორმების განხილვის დროს; სტატისტიკური დაჯგუფების, ადმინისტრაციული რაიონების მიხედვით სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური მდგრადობის დონის კვლევისას; საბალანსო, რეზერვების გამოვლენისა და სასოფლო-სამეურნეო წარმოების განვითარების პერსპექტივების დასაბუთებისას.

კვლევის მეცნიერული სიახლე. სადისერტაციო ნაშრომი წარმოადგენს საბაზრო ურთიერთობების პირობებში სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკურად მდგრადი განვითარების რეზერვების გამოვლენისა და ამოქმედების საკითხების კვლევას. ნაშრომში დამუშავებული, დაზუსტებული და განვითარებულია შემდეგი თეორიულ-მეთოდოლოგიური და პრაქტიკული საკითხები, რომლებიც დასაცავად გამოგვაქვს:

- სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური მდგრადობის კონცეპტუალური მიდგომების გაღრმავება სისტემური თეორიისა და წარმოების ორგანიზაციის კანონების საფუძველზე;

- სასოფლო-სამეურნეო წარმოების დინამიური განვითარების საბაზო, გარეგანი და შინაგანი ფაქტორების შეფასებისადმი მეთოდურად ახლებური მიდგომა წარმოების სტრუქტურის ცვლილებების, ცენტრალური, სამხარეო მხარდაჭერისა და შიდასამეურნეო გარდაქმნების შესაბამისად;

- ანტიკრიზისული, სტაბილური განვითარების სამხარეო პროგრამის შედგენის პრინციპებისა და კრიტერიუმების შემუშავება საკითხების სხვადასხვა ფორმების შერწყმისა და რეალურად დამკვიდრებული ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმების პირობებში;

- ინოვაციური პროექტებისა და შიდა რეზერვების ურთიერთ განსაზღვრულობისა და სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების პროცესისათვის მათი ოპტიმალური შეთანაწყობის აუცილებლობის დასაბუთება;

- რესურსული პოტენციალის მაღალეფექტურად გამოყენებისა და სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკურად მდგრადი განვითარების პროგრამაში მისი განხორციელების თეორიულ-პრაქტიკული წინადადებების დამუშავება.

კვლევის შედეგების პრაქტიკული მნიშვნელობა. სადისერტაციო ნაშრომში მოცემულ დასკვნებსა და წინადადებებს აქვს როგორც თეორიული, ისე პრაქტიკული მნიშვნელობა. ისინი წარმოადგენენ სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკურად მდგრადი განვითარების მატერიალურ-ტექნიკური, შრომითი და ფინანსური უზრუნველყოფის რეკომენდაციებს. ამდენად, შეიძლება გამოყენებული იქნას რეგიონის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების პერსპექტივების განსაზღვრისა და სტაბილიზაციის მიღწევის ანტიკრიზისული და ინოვაციური პროგრამა-პროექტების დამუშავების საქმეში.

ნაშრომის პუბლიკაცია და აპრობაცია. დისერტაციის ძირითადი შინაარსი გამოქვეყნებულია ავტორის 4 სამეცნიერო პუბლიკაციაში. სადისერტაციო ნაშრომი განიხილა და მოიწონა საქართველოს სახელმწიფო სასოფლო-სამეურნეო უნივერსიტეტის ეკონომიკურ-ჰუმანიტარული ფაკულტეტის მაპროფილებელმა კათედრების (ეკონომიკის, ორგანიზაციისა და მართვის) ერთობლივმა სხდომამ (ოქმი N 3 13 თებერვალი 2006 წელი).....

დისერტაციის მოცულობა და სტრუქტურა. სადისერტაციო ნაშრომი მოიცავს კომპიუტერზე ნაბეჭდ 138 გვერდს, შედგება შესავლის, სამი თავის, დასკვნებისა და წინადადებებისაგან. ნაშრომს თან ერთვის 121 დასახელების გამოყენებული ლიტერატურის სია.

II. ნაშრომის მოკლე შინაარსი

შესავალში დასაბუთებულია საკვლევი პრობლემის აქტუალობა, დახასიათებულია მისი შესწავლის დონე, განსაზღვრულია კვლევის მიზანი, ამოცანები, ობიექტი, საგანი და მეთოდი. ჩამოყალიბებულია ნაშრომის სიახლეები, ნაჩვენებია დასკვნებისა და წინადადებების თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა.

პირველ თავში - „სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური მდგრადობის მეცნიერულ-მეთოდოლოგიური საფუძვლები“ განხილულია საერთო თეორიული კონცეფცია, მისი სტრუქტურა, ფაქტორები და შეფასების კრიტერიუმები.

სამეცნიერო ლიტერატურის ანალიზის საფუძველზე ეკონომიკური მდგრადობა განიხილება, როგორც რთული ორგანიზაციულ-საწარმოო ხასიათის სისტემათა ერთობლიობა, რომელიც დარგის განვითარების წონასწორობას უზრუნველყოფს და იცავს მას წარმოების პირობების შეცვლის, არახელსაყრელი კლიმატური პირობების, სტიქიური მოვლენების, ტექნოლოგიების დარღვევის, მცენარეთა და ცხოველთა დაავადება-განადგურებისა და სხვა უარყოფითი ზემოქმედებისაგან გამოწვეული მკვეთრი რყევებისაგან. ამდენად, სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკურად მდგრადი მდგომარეობა არამარტო წარმოების წონასწორობის საზომია, არამედ რესურსების გამოყენებისა და მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფის შეფასების მაჩვენებელიც. მაშასადამე, ეკონომიკური მდგრადობა არის მეურნეობრიობის სისტემის უნარი, ხელი შეუწყოს წარმოების პროპორციულ, დინამიურ განვითარებას და შეასუსტოს ან გაანეიტრალოს მასზე უარყოფითად მომქმედი მოვლენებისა და ფაქტორების სიმძლავრე.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში ტერმინი „მდგრადი“ რიგი სინონიმებით ხასიათდება, სადაც ძირითადად „სტაბილურობა“ მიჩნეული, თუმცა მდგრადობის ამაღლება ნიშნავს განუხრელ ზრდას, რაც სტაბილურობაში ვერ ეტევა. საბაზრო ურთიერთობების დამკვიდრების შემდეგ კი მყარად მკვიდრდება „კონკურენტუნარიანობის“ მცნებაც.

მდგრადობის განსაზღვრის მრავალი ვარიანტიდან ყველაზე სწორედ სრულყოფილად, რუსი მეცნიერის ო. კოლინკოს დებულება მიგვაჩნია, სადაც მიუთითებს, რომ „სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადობა მოწოდებულია დაიცვას განახლებული რესურსების გამოყენება ისეთი ტემპებისაგან, რომელიც მათი

აღდგენის, თვითრეგულირების ტემპებს აღემატება, ხოლო გარემოს დაბინძურება იმ მოცულობით, რაც ეკოსისტემის ასიმილირებას სჭირდება⁴⁴. თუმცა აქ ისიც უნდა მიუთითოთ, რომ მდგრადი განვითარება სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მიერ მარტო არახელსაყრელი მოვლენების გადალახვა კი არაა, არამედ უფრო წარმოებაში მათი მაღალი ეფექტით გამოყენების უნარი. მაშასადამე, მდგრადი განვითარება ეს არის არსებულ კლიმატურ პირობებს ყველაზე უკეთესად მორგებული წარმოების პროცესი.

საბაზრო ურთიერთობების დროს მდგრადი განვითარება ზოგიერთი კულტურისთვის შეიძლება წარმოების შემცირებასაც ნიშნავდეს თუ მის პროდუქციაზე მოთხოვნა არაა. მდგრადი შეიძლება იყოს ისეთი ვარიანტიც, როცა ცალკეული წლების უარყოფითი რყევები გავლენას ვერ ახდენს ბაზრის მოთხოვნა – მიწოდებაზე, რადგან კომენსირება სადაზღვეო რეზერვებით ხორციელდება. ამდენად, დაბალანსება არ შეიძლება მკაცრად ფიქსირებული იყოს.

თავისი არსით მდგრადობა შეიძლება განვიხილოთ აგრეთვე, როგორც წონასწორობისა და დაბალანსების აზრის მქონე ცნება. პირველი დაკავშირებულია მდგრადობასთან, ხოლო მეორე მუდმივ ზემოქმედებასთან.

მდგრადი (სტაბილური) ცნების გამოყენებით ვგულისხმობთ საწარმო-ორგანიზაციული სისტემების ეკონომიკურ (საფინანსო) მდგრადობას. მიგვაჩნია, რომ სწორედ სოფლის მეურნეობის რთული საწარმოო სისტემების არასწორი წარმოდგენა იყო ეკონომიკის განვითარების ცალკეულ ეტაპებზე მათ მიმართ მეტად ზერელე მიდგომის ძირითადი მიზეზი, როდესაც საწარმოთა რეორგანიზაცია (გამსხვილება ან რეფორმა) დაუსაბუთებლად წარმოებდა და უარყოფითად აისახებოდა მთელ სამეურნეო საქმიანობაზე. ეკონომიკური კანონებისა და კანონზომიერებების შინაარსის ზერელე გაგებისა და მათი გაუთვალისწინებლობის პირობებში სოფლის მეურნეობის წარმოების მართვაში ზემოდან ჩარევა აკნინებდა თვითმართველობას, რაც არამარტო არაეფექტური იყო, არამედ საზიანოც. ორგანიზაციულ-საწარმოო სტრუქტურებისა და მისი ქვედანაყოფების ეფექტურად ფუნქციონირება მხოლოდ განვითარებული თვითმართველობის პირობებშია შესაძლებელი, რომლის დროსაც გაითვალისწინება ბუნებრივ-ეკონომიკური მდგომარეობის ცვალებადობა, სრტუქტურის შემადგენელი ელემენტების დაბალანსების, მათი პროპორციებისა და ხირისხობრივი მდგომარეობის დახასიათების (წარმოების გეგმები და უზრუნველყოფის რესურსები, ძირითადი საშუალებების და შრომის, მყარი საკვები ბაზისა და მეცხოველეობის სულადობის, საწარმოო პოტენციალისა და წარმოების გადაადგილების შეფარდება და ა.შ.) მომენტები.

სოციალურ-ეკონომიკური მდგრადობის ორგანიზაციულ-საწარმოო სისტემის საფუძველია ობიექტური ეკონომიკური კანონები. ამოსავალი, არსებითი დებულებების გაცნობიერების გარეშე, რომლებზედაც დაყრდნობილია მეცნიერება, ყველა გადაწყვეტილების მიღება იქნება გაუმართლებელი, ხოლო მიღწევები მისი იდენტური და არა ჭეშმარიტი. ეს მთლიანად ეხება ეკონომიკური მდგრადობის ცნებასაც, რამდენადაც იგი გამოდის, როგორც მოვლენის დახასიათების გარკვეული კრიტერიუმი, საზომი და მათ შორის ისეთისაც, რომლებიც შემდგომ ყალიბდება კანონის რანგში. საუკუნეების განმავლობაში სხვადასხვა მეცნიერული კვლევების შემადგენლობაში, რომლებიც ანალიზს ატარებენ წარმოების სფეროში საზოგადოების განვითარების კანონზომიერებების გამოვლენისა და სოციალური სისტემების აგების მიმართულებით, ორგანიზაცია წარმოადგენდა ადამიანთა მიზანმიმართული საქმიანობის (მოღვაწეობის)

რაოდენობრივი და ხარისხობრივი გამოხატულების საშუალებას, სწავლობდა რა პროცესებისა და სისტემების მყარ კავშირებს.

არამყარი წონასწორობა და მუდმივი დაბალანსება ეს არის სისტემაში დინამიურობის გამოვლენა, რაც ურთიერთდაკავშირებული ელემენტების ურთიერთქმედებით გამოვლინდება. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სისტემის დინამიურობა გამოვლინდება უფრო ძლიერად, რამდენადაც ისინი მეტად განიცდიან სიტუაციების ცვალებადობას გარემოს ზემოქმედების შედეგად.

სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციულ-საწარმოო სტრუქტურები შეიძლება ეფექტურად ფუნქციონირებდნენ მხოლოდ განვითარებული თვითმმართველობის პირობებში, ბუნებრივ-ეკონომიკური რყევების გათვალისწინების საფუძველზე, სტრუქტურული ელემენტების დაბალანსების, მათი პროპორციებისა და ხარისხის გათვალისწინებით.

როდესაც საწარმოო სისტემებში, როდესაც მუდმივად მიმდინარეობს მისი შემადგენელი ელემენტების აღდგენა, მდგრადობა გარკვეულად შეფარდებითი ხასიათისაა, რამდენადაც იგი აქ გამოდის როგორც წარმატების მიღწევის მიზანი. ამდენად, ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს უფრო დინამიურ წონასწორობასთან. დინამიური წონასწორობის შენარჩუნება უკიდურესი მდგომარეობის პირობებში, როდესაც რყევა მის ზღვარს აჭარბებს, მოითხოვს პროგრესულად ჩარევას, რაც გულისხმობს მოძველებული ელემენტის ახლით შეცვლას. თუმცა ყოველი შეცვლილი ახალი ელემენტი შეიძლება წინამორბედის ადეკვატური არ იყოს ყველა პარამეტრებით. ამდენად, უნდა მოხდეს ელემენტების კავშირების კორექტირებაც, ანუ აუცილებელია სისტემის გადაწყობა, რომ მივაღწიოთ მის ეფექტურად ფუნქციონირებას.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური მდგრადობის განმსაზღვრელია პროდუქციის მოცულობისა და შემოსავლიანობის ზრდა. სოციალისტური სისტემის პირობებში ამ პრობლემის გადაჭრის სამი გზა არსებობდა:

- 1) პროდუქციის წარმოების მოცულობის ზრდა (ინტენსიური და ექსტენსიური ფაქტორების ხარჯზე), წარმოების დანახარჯების უცვლელი დონის პირობებში;
- 2) წარმოების სტაბილური მდგომარეობის პირობების მიღწევით, როდესაც დანახარჯების რაოდენობა მცირდებოდა;
- 3) პროდუქციის წარმოების მოცულობა იზრდებოდა, ხოლო დანახარჯები მცირდებოდა.

ამასთან, არავითარი გავლენა არ ჰქონდა ფასებს, ისინი საერთოდ მხედველობაში არ მიიღებოდა და უცვლელი იყო ხუთწლეულების განმავლობაში. გამონაკლისის შემთხვევაში ხდებოდა მათი გეგმიური ზრდა ან შემცირება. ზემოაღნიშნული წარმოების ყველა ფაქტორი გათვლილი იყო ეკონომიკის გეგმიური სისტემისათვის, როდესაც გამორიცხული იყო წარმოების მოცულობის პარამეტრებისა და დანახარჯების ნორმატივების დინამიურობა. სახელმწიფოსა და საწარმოებს შორის ურთიერთობების დარეგულირება გეგმის ცვლილებებით ხდებოდა, რომელიც, როგორც წესი ყოველთვის იზრდებოდა, რაც ხელს უშლიდა მოგების ზრდის საფუძველზე კვლავწარმოების გაფართოებას. ამან ლოგიკურ შედეგამდე მიგვიყვანა და ქვეყნის აგრარული სფერო კრიზისულ მდგომარეობაში აღმოჩნდა.

წარმოების კრიზისული სიტუაციის პირობებში კი საბაზო რესურსული ფაქტორები ვეღარ უზრუნველყოფენ უბრალო კვლავწარმოებასაც კი. ეს მით უმეტეს ითქმის დღევანდელი საქართველოს სოფლის მეურნეობაზე, რამდენადაც მეწარმეთა

მატერიალურ – ტექნიკური ბაზა იმდენად სუსტია, რომ არ ძალუძს აგროტექნოლოგიური პროცესების ოპტიმალურ ვადებში შესრულება. ასეთი მდგომარეობა უპირველესად განპირობებული ნაჩქარევად და არასწორად განხორციელებული აგრარული რეფორმით, რასაც მოჰყვა მხვილი, კონცენტრირებული საწარმოების დაშლა, წვრილი გლეხური, ნატურალურ-სამომხმარებლო ხასიათის გაბატონება და დიდძალი უძრავ-მოძრავი ქონების დატაცება-განადგურება.

ვიხილავთ რა მდგრადობას, როგორც ეკონომიკურ კატეგორიას, ყველაზე მთავარ საკითხებად მივიჩნევთ სოფლის მეურნეობის შიდა საერთო პროდუქტს, კვების მრეწველობის ნედლეულით უზრუნველყოფას, მატერიალურ-ტექნიკურ, შრომით და ფინანსურ რესურსებს, ხალხის კეთილდღეობის დონესა და აგროსერვისული სფეროს განვითარებას. ქვემოთ მოგვყავს მდგრადობის მახასიათებელი რიგი მაჩვენებელი სახეების მიხედვით (ცხრილი 1), რაც ნათლად ადასტურებს, რომ რეზერვები მთლიანად გამოყენებული არ არის. ამით არის გამოწვეული, რომ ძალიან დაბალია 100 ჰა სასოფლო-სამეურნეო სავარგულზე მთლიანი პროდუქციის მოცულობა. ეს კი იმ პირობებში, როდესაც რეგიონი

ცხრილი 1.

იმერეთის მხარის სოფლის მეურნეობის მდგომარეობის სოციალურ-ეკონომიკური მაჩვენებლების დინამიკა

№	კატეგორია	მაჩვენებელი	2001	2002	2003	2004
1	სოფლის მეურნეობის მთლიანი პროდუქცია	მლნ.ლარი	332,9	318,7	348,3	314,0
		%	100,0	95,7	104,6	94,3
2	მ.შ. 100ჰა სასოფლო-სამეურნეო სავარგულზე	ათ.ლარი	1570,3	1503,3	1642,9	1484,1
		%	100,0	95,7	104,6	94,3
3	სოფლის მოსახლეობა	ათ.კაცი	382,9	375,9	367,5	365,0
		%	100,0	98,2	96,0	95,3
4	მ.შ. შრომისუნარიანზე ახალგაზრდა	ათ.კაცი	86,0	82,7	81,9	-
		%	100,0	96,2	95,2	-
5	შრომისუნარიანი	ათ.კაცი	227,5	221,8	219,9	-
		%	100,0	97,5	96,7	-
6	შრომისუნარიანზე უფროსი ასაკის	ათ.კაცი	72,3	71,4	71,0	-
		%	100,0	98,8	98,2	-
7	მიწათსარგებლობის საშუალო ზომა	ჰა	0,62	0,62	0,62	0,62
		%	100,0	100,0	100,0	100,0
8	მიწის კერძო მესაკუთრე	ათ.კაცი	176,8	176,8	176,8	176,8
		%	100,0	100,0	100,0	100,0
	სულ ნათესი ფართობი	ათ.ჰა	73,1	71,6	71,9	72,1
		%	100,0	97,9	98,4	98,6

პირუტყვის სულადობა (ყველა კატეგორია)	ათ.სული	270,5	278,3	287,3	269,5
	%	100,0	102,9	106,2	99,6

1. ცხრილი გაანგარიშებულია საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს სტატისტიკური დეპარტამენტისა და მიწის მართვის სახელმწიფო დეპარტამენტის მონაცემების საფუძველზე.

უზრუნველყოფილია შრომითი რესურსებით და საწარმოო პოტენციალის ბუნებრივი ელემენტებით.

სადისერტაციო ნაშრომში დეტალურად გვაქვს შესწავლილი მდგრადი განვითარების სხვა ელემენტები, განსაკუთრებით მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა, რაც მკვეთრი გაუარესებით ხასიათდება და სასწრაფო მოგვარებას მოითხოვს. ასევე, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება შრომითი რესურსების, თითოეული მუშაკის პირადი უნარ-ჩვევების, ღირსებების, ნიჭისა და შესაძლებლობების გამოვლენა-გამოყენებასთან ერთად მათი მოთხოვნების მაქსიმალურად დაკმაყოფილების უზრუნველყოფას. აქ განსაკუთრებული ყურადღებას მოითხოვს მორალურ-მატერიალური სტიმულირების ფაქტორის სწორად შეხამება და აქტიურად გამოყენება. მითუმეტეს, რომ მატერიალური სტიმულირება არის წარმოების მთელი სისტემის ცენტრალური მაკავშირებელი რგოლი.

საბაზრო ურთიერთობების დამკვიდრებამ მთლიანად შეცვალა შრომისადმი დამოკიდებულება და სახელმწიფო იძულების ნაცვლად თავისუფალი არჩევანის პრინციპი დამკვიდრდა, რაც ყველას აძლევს საშუალებას დასაქმდეს იქ, სადაც მას ყველაზე პერსპექტიულად მიაჩნია და მეტ სარგებელს მოუტანს. მხოლოდ ასეთ პირობებში მიიღწევა შრომის მაღალი მწარმოებლურობა, რაც დასაქმებისა და ეკონომიკური მდგრადობის ძირითად პირობას წარმოადგენს. დასაქმებისა და ეკონომიკის სტაბილიზაციის პოლიტიკა ეს არის ღონისძიებათა სისტემა მიმართული შრომითი პოტენციალის სრულად გამოყენებისათვის და სახელმწიფო სტრუქტურებთან, ინვესტიციებთან ერთად ქმნის მიღებული პროდუქციის სამართლიანი გადანაწილებისა და მოსახლეობის კეთილდღეობის ამაღლების პირობებს.

ისიც ცნობილია, რომ შრომისადმი დამოკიდებულება არის ადამიანის შესაძლებლობათა გამოვლენა-გამოყენების განმსაზღვრელი პირობა, რაც საბოლოოდ მაღალმწარმოებლურ და მაღალეფექტურ საქმიანობაში ჰპოვებს ასახვას. ამ ყველაფრის კონსოლიდაციას ახდენს შრომის მოტივაცია, შრომით ადამიანის შინაგანი მოთხოვნილების დაკმაყოფილების შეფასებისა და შესაბამისი ქცევების მაჩვენებელი. შრომის მოტივაცია არის ადამიანის შინაგანი მდგომარეობის გამოვლენის ნიშანი, რომელსაც ახასიათებს გარეგანი ფორმაც, მისი დამოიდებულება შრომისადმი სოციალური აქტიურობის

თვალსაზრისით. ამდენად, შრომის მოტივაცია არის სურვილის აღძვრის შინაგანი (მოთხოვნილება, ინტერესი, ღირებულება, იდეალები და ა.შ.) და გარეგანი (მუშაკის აქტიურობის ამაღლების სტიმულები) ფაქტორების ერთობლიობა. აქ მთავარი მაინც მოთხოვნილებაა და მასში იგულისხმება საკვები, ტანსაცმელი, ცხოვრების პირობები, სულიერი, კულტურული, ინტელექტუალური და სხვა ღირებულებები.

მოტივები არის ადამიანის გაცნობიერებული დამოკიდებულება თავის მოქმედებასთან, ქცევასთან, მის მიერ მათი შინაგანი დასაბუთების, გამართლების ან მზადყოფნის მდგომარეობის ასახვა. ამდენად, მოტივი მაინც მატერიალურია და მასში აისახება ცხოვრების საშუალებების მოპოვების სურვილი. რაც შეეხება სულიერ მხარეს სოფლის მეურნეობრივ წარმოებაში, იგი შედარებით დაბალ დონეზეა და ძირითადად მხოლოდ გუნება-განწყობას გამოხატავს. ამდენად, ყველა მწარმოებელი თვითონ ქმნის შრომის მოტივაციის საფუძვლებს, რაც ადაპტირებული უნდა იყოს წარმოების კონკრეტულ ბუნებრივ-ეკონომიკურ პირობებთან.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების პრობლემის გადაჭრაში მნიშვნელოვანია მმართველის როლი, მისი უნარი სამეურნეო-საფინანსო საქმიანობის წარმართვასა და მასთან დასაქმებული ყველა მუშაკის ადგილის სწორად შერჩევის, მაღალი უკუგებით გამოყენების საქმეში. თანამედროვე ეტაპი მეტად სწრაფი ტემპით ცვლის წარმოების მთლიან პროცესს, მოსახლეობის მოთხოვნილებას მაღალი ხარისხის, მრავალფეროვან პროდუქტებზე. ბაზარი ისეთი რთული და სწრაფად ცვალებადი სფეროა, რომ ყველა სურსათმწარმოებელს აიძულებს აჰყვეს ამ ტემპს. ამდენად, მეურნეობრიობის ყველა ფორმის ხელმძღვანელს გარკვეულად უნდა შეეძლოს ობიექტური ეკონომიკური კანონებისა და კანონზომიერების შეცნობა. მათ შორის მართვის ელემენტარული თეორიულ-პრაქტიკული საკითხების ახლებურად გააზრება არსებული რეალობიდან გამომდინარე. აქ არ შეიძლება გვერდი აუაროთ იმას, რომ „მართვა არის ხელოვნება... ყველა ხელოვნება იყენებს მის საფუძვლებში არსებულ ორგანიზატორულ ცოდნას (კონცეფციებს, თეორიას, პრინციპებს, მეთოდებს) პრაქტიკაში სასურველი შედეგების მისაღწევად რეალური მდგომარეობის გათვალისწინებით“ (99, გვ. 93). მართვის პროცესი ფართო დიაპაზონით ხასიათდება და დღევანდელი ზღვა ინფორმაციის პირობებში სრულ ძიებას მოითხოვს ადამიანთა ფიზიოლოგიურ-ფსიქოლოგიური ინდივიდუალობა-შესაძლებლობების გასათვალისწინებლად. რამდენადაც წარმოების მართვის პრინციპები განვითარების ზოგად კანონსა და ადამიანთა საზოგადოების გამოცდილებას ემყარება, შესაბამისად იცვლება და იხვეწება მისი ფორმები, მეთოდები და ტექნიკა. მართვის სისტემების დახვეწა წარმოების პროცესში ხდება და ამას ვერც ჩვენ ავუვლით გვერდს. ამასთან ერთად, მხარის სოფლის მეურნეობის ოპტიმიზაცია მოითხოვს სახელმწიფო ჩარევის შეზღუდვის პარალელურად სურსათმწარმოებელთა ინიციატივისა და დამოუკიდებლობის გააქტიურება-გაფართოებას, რაც საკმაოდ რთული მისაღწევია გლეხის კონსერვატიული ბუნების გამო.

მიუხედავად იმისა, რომ მსოფლიოში მდიდარი გამოცდილებაა დაგროვილი მართვის პროცესის წარმართვა-განვითარებისა, არ შეიძლება მისი ჩვენში ტრაფარეტულად გადმოტანა. საჭიროა ქართველი გლეხის ბუნებისა და ისტორიულად ჩამოყალიბებული უნარ-ჩვევების გათვალისწინება და საკუთარი კონცეფციის შემუშავება. მით უმეტეს, რომ დღევანდელ სოფლის მეურნეობაში წარმოქმნილი პრობლემების უდიდესი ნაწილი არსებული სოციალური და პოლიტიკური სისტემების შედეგია და მართვის პროცესთან პირდაპირ კავშირშია. ამიტომ, ყველა მეურნეს უნდა გააჩნდეს გარემოსთან ოპტიმალური ურთიერთობის, თანამოსაქმეთა მიზანდასახული გადანაწილებისა და საქმიანობის მიზანმიმართული წარმართვის უნარ-ჩვევები.

კვლევამ გვიჩვენა, რომ მთლიანი პროდუქციის მოცულობის დინამიკა (ცხრილი 1) არასტაბილურია და ძირითადად კლებით, ხოლო ბაზრის საცალო ფასები კი მკვეთრი ზრდით ხასიათდება. მიუხედავად ამისა, 100 ჰა სავარგულზე და ერთ სულ მოსახლეზე გაანგარიშებით პროდუქციის მოცულობა მცირდება და ძალიან დაბალია (25%-ით ნაკლები) საშუალო რესპუბლიკურ მაჩვენებლებთან შედარებითაც კი. ამას გარკვეულად განსაზღვრავს სოფლის მოსახლეობის სიჭარბე და მიწით უზრუნველყოფის დაბალი დონე.

კვლევა კი გვიჩვენებს, რომ იმერეთის სოფლის მეურნეობა ვერ აწარმოებს იმდენ პროდუქციას, რაც მოსახლეობას სჭირდება. წარმოება ჩამორჩება ფიზიოლოგიურად საჭირო აუცილებელ ნორმებს მარცვლეულში 48,3%-ით, ბოსტნეულში 33%-ით, ხორცში 47,5%-ით და ა. შ. სოფლის მცხოვრებთა თვიური შემოსავლის 31 ლარში 58,1% სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის რეალიზაციაზე მოდის.

დასტურდება, რომ ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარება წარმოადგენს ორგანიზაციულ-ეკონომიკური, ტექნოლოგიური, სამართლებრივი, სოციალური და სხვა ღონისძიებების ერთობლიობას, რომელიც მიმართულია სამეურნეო საქმიანობის უკეთესი შედეგების მიღწევის უზრუნველყოფისაკენ. ამ ღონისძიებებში იგულისხმება საქმიანობის სწორად წარმართვის ორგანიზაცია, მატერიალური სტიმულირება, შრომითი რესურსების რაციონალურად გამოყენება, წარმოების, ნიადაგის დამუშავების, ნათესების მოვლის, სანაშენო საქმიანობის აღორძინების, პირუტყვის შენახვის ხერხები, პროდუქციის წარმოებისა და განკარგვის უფლებები, სოციალური გარანტიები, საყოფაცხოვრებო პირობების გაუმჯობესება, სწავლისა და კვალიფიკაციის ამაღლების უზრუნველყოფა.

დარგის ეკონომიკური მდგრადობის ძირითად, პირდაპირ მომქმედ ფაქტორებს მიეკუთვნება მატერიალურ-ტექნიკური რესურსები, ტექნოლოგიები, მართვა, მატერიალური სტიმულირება. არაპირდაპირ მომქმედია საბაზრო ურთიერთობები, კოოპერირება და ინტეგრაცია, სოფლის სოციალური ინფრასტრუქტურის აღორძინება.

თანამედროვე ეტაპზე ყველაზე მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია სოფლის მეურნეობის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის განმტკიცება, კოოპერირების საფუძველზე წვრილი გლეხური მეურნეობების განმსხვილება კლასიკური ფერმერული მეურნეობების შექმნის მიზნით და მიწათმოქმედების კულტურის დონის ამაღლება.

მეორე თავში - „იმერეთის სოფლის მეურნეობის განვითარების ძირითადი ტენდენციები“ გაშუქებულია სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სტრუქტურული ცვლილებების, დარგის განვითარების მიზნობრივი პროგრამებისა და სახელმწიფო ფინანსური თუ სხვა მხარდაჭერის საკითხები. კვლევით დასტურდება, რომ იმერეთის მიწათსარგებლობაში, რომელიც ქვეყნის მასშტაბითაც კი მცირემიწიანობითაა გამორჩეული, რეფორმის შემდგომ პერიოდში სასოფლო-სამეურნეო სავარგულები მთლიანობაში 1,9 ათ. ჰა-თი მცირდება. მათ შორის მრავალწლიანი ნარგავების შემცირებაა კატასტროფული 6,1 ათ. ჰა (11,1%), რადგანაც მევენახეობა ტრადიციულად პრიორიტეტულ დარგს წარმოადგენს. მით უმეტეს, რომ ვენახებს ისედაც სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების მხოლოდ 13,9% უკავია. მიუხედავად სახნავი მიწების 0,9%-ით ზრდისა (1988წ. შედარებით) ნათესები მცირდება 1,4%-ით, რაც ძირითადად ნათესბალახიანი თესლბრუნვის სისტემის უფულებელყოფის შედეგია.

აღნიშნულის გამო, მთლიანად შეცვლილია ნათესების სტრუქტურა და მიუხედავად მოსავლიანობების შემცირებისა, ფართობების ზრდის ხარჯზე წარმოების მოცულობა გაზრდილია სამარცვლი სიმინდის 68,9%-ით, კარტოფილის 2,3-ჯერ, ბაღჩეულის 14,3-ჯერ და ა.შ.

რაც შეეხება მრავალწლიან კულტურებს, მათი წარმოება ამ პირობების მოშლის გამო უკიდურესად მცირდება. კერძოდ, საკვლევ პერიოდში ყურძნის წარმოება შემცირდა 46,7%-ით, ხილის 48,2%-ით.

იმერეთის სოფლის მეურნეობის მთლიან პროდუქციაში მეცხოველეობას 60-63% უკავია და რეფორმის შემდგომ პერიოდში მისი პოზიციები უფრო გამყარდა. ქვეყნის საერთო სიტუაციისგან განსხვავებით აქ სულაღობაც იზრდება, განსაკუთრებით 1996 წლიდან. მიუხედავად პროდუქტიულობის შემცირებისა, აღნიშნულის შედეგად, 1988-2004 წლებში წარმოება გაიზარდა: ხორცის 85,6%-ით, რძის 41,1%-ით, მატყლის 30%-ით, თაფლის 23,6%-ით. ეს იმითაც არის განპირობებული, რომ მეცხოველეობა ბუნებრივ პირობებზე ნაკლებად არის დამოკიდებული.

გაბატონებული ფორმის, გლეხური მეურნეობების ნატურალურმა-სამომხმარებლო ხასიათმა განსაზღვრა მარცვლოვან-პარკოსანი კულტურების პროდუქციის (4,9 პუნქტით), კარტოფილის (0,8 პუნქტით), სასურსათო ბაღჩეულის (0,6 პუნქტით) და რძის (5,6 პუნქტით) ხვედრითი წილის ზრდა. პოზიციები მნიშვნელოვნად დათმეს ბოსტნეულმა (3.2 პუნქტით), ღვინო მასალებმა (6.8 პუნქტით) და ხილმა (0.6 პუნქტით). აუცილებლად მიგვაჩნია საჭირო ღონისძიებების გატარება ამ კულტურების ფართობებისა და პროდუქციის წარმოების გაზრდისათვის.

სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოსავლიანობის დაბალი დონე განსაზღვრავს მემცენარეობის ძირითადი პროდუქტების წარმოების ტენდენციებსაც. აქ კი სურსათი საკმაოდ ცვალებადია და რიგ წლებში მკვეთრადაც. ერთი მნიშვნელოვანი და დადებითი ტენდენციაა, რომ 1988 წელთან შედარებით საგრძნობლად იზრდება მარცვლოვან-პარკოსანის წარმოება მიუხედავად მათი მოსავლიანობის შემცირებისა, აღნიშნულ პერიოდში. ეს ძირითადად ნათესი ფართობების ზრდით არის განპირობებული, რადგანაც პრივატიზირებულ მიწებზე გლეხურმა მეურნეობებმა სახნავის ძირითად ნაწილზე სიმინდის კულტურის მოყვანა დაიწყეს, რომელიც სურსათით უზრუნველყოფაში მთავარ როლს ასრულებს. თუმცა არ შეიძლება აქ ის უარყოფითი მომენტებიც არ აღინიშნოს, რაც ამ ფაქტს მოყვება. ჯერ ერთი, მთლიანად ამოვარდა თესლბრუნვის სისტემა, რაც ერთწლიანი და მრავალწლიანი ბალახების მორიგეობით თესვას ითვალისწინებდა. ეს კი ნიადაგის ნაყოფიერების გაუმჯობესების აუცილებელი პირობაცაა მეცხოველეობის მყარი საკვებით მომარგებასთან ერთად. მეორე და რაც მთავარია, იმერეთი მთა-გორიანი რელიეფით ხასიათდება, სადაც სახნავის გარკვეული ნაწილი განლაგებულია მაღალი დაქანების ფერდობებზე და სათოხნი კულტურების თესვა რეკომენდირებული არაა, რადგანაც ხელს უწყობს ეროზიული პროცესების სწრაფ განვითარებას.

ამ ამოცანების წარმატებით გადაჭრის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პირობას სახელმწიფო მიზნობრივი პროგრამების განხორციელება წარმოადგენს, რომლებიც ცენტრალური ბიუჯეტიდან უნდა დაფინანსდეს. საქართველოში დამუშავდა რამდენიმე მიზნობრივი პროგრამა. განსაკუთრებით კი უნდა აღინიშნოს პროგრამა „მარცვალი“, როგორც მთლიანი დარგის განვითარებისა და მოსახლეობის კეთილდღეობის ამაღლების საფუძველი.

სახელმწიფო მიზნობრივი პროგრამებისა და მეცნიერულ მიღწევათა დანერგვის საქმიანობას არ ჰყოფნის სავალუტო ფონდის, მსოფლიო ბანკისა და ევროკომისიის გრანტები და დახმარებები. ისინი უნდა მოერგოს ქვეყნის ინტერესებს და ამის მიხედვით განისაზღვროს განაწილება-გამოყენების მექანიზმები.

სახელმწიფო მხარდაჭერისა და რეგულირების მიზნობრივი პროგრამების სისტემა ემსახურება ბუნებრივ-ეკონომიკური პირობებისა და თავისებურებების გათვალისწინებას, პრიორიტეტული დარგების განვითარების სტიმულირებას, მეურნეობრიობის ახალი ფორმების სრულყოფას და არასაწარმოო ხარჯების მაქსიმალურად შემცირებას. მხარის სპეციფიკური პირობები ასახვას უნდა პოულობდნენ მის მდებარეობაში, ბუნებრივ რესურსებში, სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სტრუქტურასა და დონეში, სოციალური სფეროს განვითარებაში, დემოგრაფიულ სიტუაციაში, ისტორიულ წარსულში, მის თვითმყოფადობაში და ა. შ. ეს ყველაფერი გათვალისწინებული უნდა იქნას იმერეთის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების პერსპექტივების განსაზღვრის დროს. მით უმეტეს, რომ მისი რელიეფი და ნიადაგურ-კლიმატური პირობები საკმაოდ რთული და მრავალფეროვანია.

რეგიონული თავისებურებათა გათვალისწინება და სოფლის სურსათმწარმოებელთა მხარდაჭერის დიფერენცირება მსოფლიოში გამოცდილი და ფართოდ გამოყენებული მეთოდია (გერმანიაში, ა.შ.შ., სკანდინავიის ქვეყნებში და ა.შ.). მაგალითად, ა.შ.შ. სახელმწიფო ბიუჯეტიდან უზარმაზარი თანხები გამოიყოფა სუბსიდიების სახით სოფლის მეურნეობის მხარდაჭერის მიზნით. სპეციალური ეკონომიკური მაჩვენებელი საქონელმწარმოებელთა სუბსიდიების ეკვივალენტიც კი არის შემოღებული სახელმწიფოს მიერ ფერმერთა საქმიანობის რეგულირებაზე მხარდაჭერის შესაფასებლად. ეს მაჩვენებელი ასახავს იმ ფულადი ტრანსფერების საერთო ღირებულებას, რომელიც ფერმერებს ემლევა მომხმარებლებისა და გადამხდელების თანხებიდან აგრარული პოლიტიკის გატარების შედეგად. სუბსიდიები მიმართულია ისეთი საკითხების გადასაჭრელად, როგორცაა:

- ფასების რეგულირება სხვადასხვა დონის მარკეტინგული საქმიანობით;
- ფერმერების შემოსავლების ზრდის მხარდაჭერა მწარმოებლებსა და სახელმწიფოს შორის პირდაპირი და არაპირდაპირი ფულადი ტრანსფერების სახით;
- სურსათმწარმოებლებისათვის საბრუნავი საშუალებებისა და სხვა მასალების შესაძენად (მინერალური სასუქი, სხვა სახის ქიმიკატები, მეცხოველეობის საკვები, სარწყავი წყალი);
- შეღავათიანი კრედიტები და დაზღვევა;
- მიწის ნაყოფიერების დაცვა და გაუმჯობესების ღონისძიებების გატარება;
- წარმოების ეფექტიანობის ზრდის სამეცნიერო-კვლევითი საქმიანობა და მისი შედეგების დანერგვა;
- სასურსათო ბაზრის განვითარება;
- საკვები პროდუქტების შენახვა-ტრანსპორტირება;
- საერთო ეკონომიკური მხარდაჭერა, რომელიც პირდაპირ აგრარულ სფეროში არ ხორციელდება, მაგრამ მის განვითარებას უწყობს ხელს (ეროვნული ვალუტის გამყარება, საგადასახადო სისტემის დარეგულირება და ა.შ.).

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების პრობლემა განხილული უნდა იქნას, როგორც ქვეყნის შესაბამისი ორგანოების მიერ ამ სფეროს მართვის სრულყოფის მიზანდასახული მოქმედება. წარმოების მოცულობის ზრდასთან

ერთად აქცენტი უნდა გაკეთდეს პროდუქციის სახელმწიფო შესყიდვაზე, მსოფლიო გამოცდილების გათვალისწინებით, ფასების მკვეთრი ზრდის ნიველირებაზე, საბაზრო ინფრასტრუქტურის განვითარებაზე და ა.შ. ეს სისტემა უნდა წარმოადგენდეს ურთიერთდაკავშირებული მექანიზმების კომპლექსს, რომელიც უზრუნველყოფს მწარმოებლების, მომხმარებლებისა და სახელმწიფოს ინტერესების ოპტიმალურ შერწყმას.

მრავალი მკვლევარის მიერ არის დამტკიცებული და შესწავლილი ის მიზეზები, რამაც საქართველო ერთ-ერთი მოწინავე პოზიციების მქონე საბჭოთა კავშირის რესპუბლიკა სურსათის წარმოების სფეროში, იმპორტზე მიბმული გახადა. მაშინ, როდესაც მნიშვნელოვანი ნაწილი თვითონ გაჰქონდა ქვეყნის გარეთ. ხელიდან გაშვებული იქნა ბაზრის გაფართოების შანსი და მისთვის დამახასიათებელი სამხრეთული ძვირფასი კულტურების პროდუქციის მიმწოდებლის ფუნქცია და დანიშნულება. სწორედ ეს არის გამოუსწორებელი შეცდომა, რადგანაც საგარეო ბაზრის დაკარგვით ჩვენ იმპორტზე ორიენტირებით უცხო ქვეყნების ინტერესების მატარებლად გადავიქცეთ სხვა უარყოფით მომენტებთან ერთად ეს კატასტროფულად ზღუდავს ქვეყნისა და იმერეთის საექსპორტო შესაძლებლობებს პრიორიტეტულ დარგებშიც კი. იმერეთისათვის ძირითადია მებოსტნეობა, მევენახეობა, მეხილეობა. იმერეთის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სტაბილური განვითარების უმნიშვნელოვანეს პირობას წარმოადგენს გადამამუშავებელი მრეწველობის რეაბილიტაცია, რომელიც ადგილობრივი წარმოების ნედლეულით მაღალი ხარისხის, მსოფლიო სტანდარტებით დაფასოებულ-გაფორმებულ პროდუქციას გამოუშვებს. აქვე ისიც უნდა მივუთითოთ, რომ ეს არის მეტად რთული სფერო და საბაზრო ურთიერთობათა დამკვიდრების პროცესში მისი საწარმოების პრივატიზაციამ გამოიწვია ძირითადი საქმიანობის პროფილის შეცვლა, ან ფუნქციონირების შეწყვეტა უკეთეს შემთხვევაში მხვილ საწარმოთა ადგილზე მცირე მოცულობის კერძო ფირმები ჩამოყალიბდა და ამან შექმნა ჩვენი სასურსათო ბაზრის იმპორტული პროდუქტებით გაჯერების პირობები. ამდენად, დღეს არა მარტო აღნიშნულ საწარმოთა რეაბილიტაციაზეა ძალისხმევა საჭირო, არამედ ახლის აშენება-ამოქმედებაზე, რომლებიც აღჭურვილი იქნებიან პროგრესული ტექნოლოგიებით, შეძლებენ სოფლის მეურნეობიდან მიწოდებული ნედლეულის რაციონალურად გამოყენებას, პროდუქციის ასორტიმენტის დახვეწას და გაფორმებას მსოფლიო ბაზრის მოთხოვნების შესაბამისად.

მიუხედავად იმისა, რომ იმერეთის სამხარეო ადმინისტრაციას განხილული აქვს ბევრი საკითხი და მიღებული გადაწყვეტილება შესაბამისი პროგრამების დართვით, მათი შესრულება არ ხდება, რადგან არ გააჩნია ფინანსური რესურსები. ქვეყნის მასშტაბით არის დამუშავებული ნიადაგდაცვითი კომპლექსური პროგრამა, მაგრამ მეწყერების და წყალდიდობის საშიშროების თავიდან აცილებაც ვერ ხერხდება, რასაც აქ უზარმაზარი ზარალი მოაქვს.

მიგვაჩნია, რომ მიზნობრივი პროგრამების ფინანსური მხარდაჭერის მისაღწევად უნდა დაინერგოს სახელმწიფოსა და სურსათმწარმოებლებს შორის კონტრაქტების გაფორმების წესი, რომელმაც მკაფიოდ უნდა განსაზღვროს მხარეთა უფლება-მოვალეობები და იურიდიულად გააფორმოს მათი შესრულების პასუხისმგებლობის საკითხები, კერძოდ:

- პროგრამაში მონაწილე სურსათმწარმოებელთა უზრუნველყოფას აუცილებელი ფინანსური და მატერიალურ-ტექნიკური რესურსებით, რაც სახელმწიფო ბიუჯეტიდან უნდა განხორციელდეს;

- წარმოებული პროდუქციის შესყიდვის გარანტიას პროგრამაში წინასწარ განსაზღვრული ფასის მიხედვით, რაც გარანტირებულ ფასზე მეტი უნდა იყოს.

სურსათმწარმოებელთა ვალდებულებებს:

- ფინანსური და მატერიალურ-ტექნიკური რესურსების მკაცრად მიზნობრივი დანიშნულებით გამოყენების უზრუნველყოფას;

- სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოსავლიანობის და მეცხოველეობის პროდუქტიულობის ზრდის მიღწევას ბიზნეს-გეგმის შესაბამისად;

- სესხების და საპროცენტო განაკვეთების გადახდას ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ ვადებში;

- ხელშეკრულებით გათვალისწინებული მოცულობისა და ფასის მიხედვით პროდუქციის მიყიდვას;

- გარკვეული თანხის (მოგებიდან) გამოყოფას ტექნიკის განახლებისათვის საამორტიზაციო ანარიცხების სახით;

- სრულყოფილი და უტყუარი ინფორმაციის სისტემატურად მიწოდებას ფინანსური და სხვა რესურსების მოძრაობის შესახებ.

ამასთან ერთად, მიგვაჩნია, რომ იმერეთის პოტენციური იძლევა საშუალებებს, რომ საკუთარი სოფლის მეურნეობის აღორძინების პროგრამაში ჩადოს სამხარეო ბიუჯეტიდან 15-20%-ის ოდენობით მაინც მთელ მოცულობაში, რაც ჩვენს მიერ შემოთავაზებული ხარჯთაღრიცხვის სქემის მიხედვით უნდა შესრულდეს და შესაბამისი ნორმატივების საფუძველზე განისაზღვროს კონკრეტული მიზნობრივი პროგრამისა და პრიორიტეტულად მიჩნეული დარგის (კულტურის) მიხედვით.

სადისერტაციო ნაშრომში ვიძლევიტ მხარეთა კონკრეტული ვალდებულებებისა და სასოფლო-სამეურნეო წარმოების დაფინანსების ხარჯთაღრიცხვის პროექტის სქემას, რომლის განხორციელებით მიღწეული იქნება მიზნობრივი პროგრამების ეფექტიანობა.

მესამე თავში - „სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკურად მდგრადი განვითარების ძირითადი მიმართულებები“ განხილულია ისეთი საკითხები, როგორცაა: რესურსული პოტენციალის მაღალი ეფექტით გამოყენება, ინოვაციური პროექტების განხორციელება და შიდა რეზერვების გამოვლენა – ამოქმედება.

საბჭოთა კავშირის ერთიანი პოლიტიკური სივრციდან გამოსვლას მოჰყვა ახალი ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმების დამკვიდრება, რომელთა შორის გაბატონებული მდგომარეობა გლეხურ მეურნეობებს უკავია. მათ მფლობელობაშია სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების 50.7%, სახნავის 85.7%, მრავალწლიანი ნარგავების 81.6%, ჰყავს მსხვილფეხა რქოსანის 99.7%, ცხვრის, თხისა და ღორის 99%-ზე მეტი და აწარმოებენ მარცვლეულის 95%-ს, ბოსტნეულ-კართოფილის 97%-ს, ხილისა და ყურძნის 99%-ს, ხორცის, რძისა და კვერცხის 99%-ზე მეტს, თაფლის 100%-ს.

რესურსული პოტენციალის ჩამოყალიბება-განვითარება სოფლის მეურნეობაში განსხვავებულია და მიმდინარეობს შინაგანი (მიწითა და რესურსებით უზრუნველყოფის განსხვავებული დონე, ტემპები, პროპორციები) და გარეგანი (კლიმატური პირობები და ცალკეული ელემენტების არასაკმარისი განვითარება)

წინააღმდეგობის ფონზე. ეს კი ართულებს მის შეფასებისა და მაღალი ეფექტით გამოყენების ღონისძიებების შემუშავებასა და შესრულებას.

სადისერტაციო ნაშრომში სიღრმისეულად გვაქვს განხილული იმერეთის ნაიდაგური საფარი (ექსპლუატაცია, ფიზიკურ-ქიმიური თვისებები), რაც საშუალებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ ისინი ტრადიციული დარგებისა და კულტურების საწარმოებლად კარგ პირობებს ქმნიან. ინტენსიური სავარგულების კონკურენტულობისა და დახრილობის მაჩვენებლები კი ზოგიერთ რაიონში გარკვეული უარყოფითი თვისებებით ხასიათდება.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების პერსპექტივების განსაზღვრაში რესურსული პოტენციალის როლის დასადგენად აუცილებელია მისი შეფასება, რაც მსოფლიოში მიღებული ინდექსური მეთოდით გვაქვს განხორციელებული. ეს კი ნიშნავს ცალკეული ელემენტების შეფასების საფუძველზე მთლიანი ღირებულების ჯამის დადგენას. ჩვენი გაანგარიშებით იმერეთის სოფლის მეურნეობის რესურსული პოტენციალის ღირებულება 484.1 მლნ ლარს შეადგენს, რაც ერთ სულ მოსახლეზე 1289 ლარს აღწევს, როდესაც მთლიანი პროდუქციის წარმოება 835.3 ლარია. ამდენად გამოდის, რომ რესურსული პოტენციალის გამოყენების დონე 54.2%-ს არ აღემატება. ეს კი იმაზე მიუთითებს, რომ რეზერვები არსებობს და მათი ამოქმედებით შეიძლება პროდუქციის წარმოების ზრდა.

ნაშრომში დეტალურად გვაქვს განხილული საინვესტიციო წინადადებების დამუშავებისა და ინვესტორთან ურთიერთობების მსოფლიოში აპრობირებული ვარიანტები.

ამავე თავში, გაშუქებულია იმერეთის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების რეზერვების პრობლემა. დასაბუთებულია, რომ ისინი არსებობს და ამას ადასტურებს გასული საუკუნის 90-იანი წლების მიჯნები, აგრეთვე ფერმერთა საკმაოდ დიდი რიცხვის მიერ მიღწეული შედეგები.

იმერეთის ხელსაყრელი ნიადაგურ-კლიმატური პირობები, რაც საუკეთესო გემოვნური თვისებებისა და მაღალი ხარისხის პროდუქციის წარმოების საშუალებას იძლევა, უნდა გახდეს საინვესტიციო პროექტების დასაბუთების საფუძველთა-საფუძველი და მასზე უნდა იქნას გათვლილი სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების ინოვაციური პროექტების განხორციელება.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების კრიზისული სიტუაციიდან გამოსაყვანად კი გამოვლენილი უნდა იქნას კრიზისამდელი პერიოდის დაწყებიდან დაშვებული შეცდომები, ტექნოლოგიური და ორგანიზაციული პროცესების ნაკლოვანებები და მათი გამომწვევი მიზეზები. შესაბამისად უნდა დამუშავდეს რეაბილიტაციისათვის საჭირო კონკრეტული ღონისძიებები. ეს არის არსებული ნაკლოვანებების აღმოსაფხვრელად ოპტიმალური გადაწყვეტილებების მიღების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მეთოდი და ცალკეული ელემენტების მიხედვით არსებული რეზერვების გამოვლენის საშუალებას იძლევა. ერთის მხრივ, ეს ხერხი საკმაოდ მარტივია და პირველი რიგის ამოცანების განსაზღვრას უწყობს ხელს. მეორეს მხრივ, მეტად რთულად შესასრულებელია, რადგანაც წარმოების საშუალებებისა და წარმოებითი ურთიერთობების კარდინალური ცვლილებების შედეგად შეუძლებელია ადრე ეფექტურად ფუნქციონირებადი ელემენტების აღდგენა. იმერეთის სოფლის მეურნეობაში კი ძალიან ბევრია დაკარგული და დაშლილ-განადგურებული რაც ადრე იყო. ამიტომ, აუცილებელია მთლიანი სისტემის კორექტირება ბაზრის შესაბამისად, მოთხოვნა-მიწოდების ობიექტური

ეკონომიკური კანონიდან გამომდინარე. მომხმარებელთა ინტერესებზე მორგებული პროპორციების გათვალისწინებით განხორციელებულ ღონისძიებათა სისტემის ცვლილების დროს აუცილებელია სხვადასხვა ვარიანტების დამუშავება და პერსპექტიული მოდელის აგება.

ნაშრომში ჩამოყალიბებულ ღონისძიებათა სისტემაში შედის ნიადაგების განოყიერების, სასიდერატე კულტურების შერჩევის, პრიორიტეტული დარგების განვითარების, მეცხოველეობის მყარი საკვები ბაზით უზრუნველყოფის, მისი ჯიშური გაუმჯობესების, ტექნიკური და ტექნოლოგიური პირობების შეცვლისა და შედეგად პროუქციის წარმოების შესამჩნევი ზრდის საკითხები.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების მისაღწევად აუცილებლად მივიჩნევთ სამუშაოების ცალკეული კომპანიების დაფინანსების გამოცდილი მეთოდის გამოყენებას. ჩვენი გაანგარიშებით სიმინდის მოსავლის აღების სამუშაოების დაფინანსება 1 ტონა მარცვალზე 82.8 ლარის ეფექტს იძლევა. ჩვენს მიერ შემოთავაზებული მეთოდის გამოყენება შეიძლება სხვა კულტურებისა და სამუშაოების შესრულების პროცესშიც.

სადისერტაციო ნაშრომში ვთავაზობთ ინვესტიციების ამოგების გაანგარიშების მიდგომას, რომლის შესრულებით შესაბამისი ტექნოლოგიის პირობებში კაპიტალდაბანდებების ამოგების მოცულობისა და ვადების პროგნოზირების საშუალებას იძლევა.

ნაშრომში გამოკვეთილია მიწათმოქმედების ინტესიფიკაციისა და სოციალური ინფასტრუქტურის, როგორც წარმოების განვითარების მნიშვნელოვანი ელემენტების როლი და ადგილი.

დასკვნები და წინადადებები

1. უკანასკნელ წლებში საქართველოში განვითარებულმა სოციალურ-ეკონომიკურმა მოვლენებმა საგრძნობლად გააუარესა ქვეყნისა და იმერეთის სოფლის მეურნეობების საერთო მდგომარეობა და მისი ხანგრძლივი, რღმა კრიზისი გამოიწვია. მრავალ მიზეზთა შორის ერთ-ერთი ძირითადია სახელმწიფოს მიერ დარგის მართვასა, რეგულირებასა და მხარდაჭერაზე ხელის აღება.

2. საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლის ათწლეულის პრაქტიკამ დაადასტურა, რომ აუცილებელია სახელმწიფო აგრარული პოლიტიკის გატარება სოფლის მეურნეობის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის განმტკიცების, მისი მომსახურების სერვისის ორგანიზების, სამამულო საქონელმწარმოებელთა ეკონომიკური სტიმულირების, სასურსათო ბაზრის გაფართოებისა და წარმატებული ფუნქციონირების მიღწევის მიზნით. ეს თავის მხრივ მოითხოვს სრულყოფილი საგადასახადო და დაფინანსო-საკრედიტო სისტემის დამუშავება- ამოქმედებას, ქვეყნის მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფის პრობლემის გადასაჭრელად ცალკეული რეგიონების როლის ამაღლებას. ყველაფერს კი განსაზღვრავს შესაბამისი მიზნობრივი პროგრამების დამუშავება ინოვაციური და ინოვაციური პროექტების განხორციელება, სადაც მიღწეული იქნება არსებული რესურსული პოტენციალის მაღალი ეფექტით გამოყენება და სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარება.

3. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარება გულისხმობს მის უნარს შეინარჩუნოს ფუნქციონირების ჩამოყალიბებული მდგომარეობა გარეგანი და შინაგანი ფაქტორების დინამიური ცვლილებების პროცესში. მდგრადობა არ შეიძლება იყოს მკაცრად განსაზღვრული და დავალებების შესაბამისი, რამდენადაც პრაქტიკულად სასოფლო-სამეურნეო წარმოების პროცესი ნაკლებად მყარი წონასწორობის პირობებში ხორციელდება. ამიტომ, აუცილებელია მისი მუდმივი დაბალანსება შემადგენელი ელემენტების რეგულირების საფუძველზე.

ამასთან საბაზრო ეკონომიკის პირობებში მდგრადი განვითარება შეიძლება რიგი დარგებისა და კულტურების წარმოების შემცირებასაც გულისხმობდეს თუ ბაზარზე ამ პროდუქტებზე მოთხოვნა მკვეთრად დაეცა. ან შეიძლება წარმოება იზრდებოდეს, მაგრამ მდგრად განვითარებას ვერ მივაღწიოთ, მოთხოვნა-მიწოდების ტემპებში დიდი გარღვევის გამო.

4. თეორიულად სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარება გულისხმობს სურსათის იმ რაოდენობით წარმოებას, რომელიც უზრუნველყოფს ქვეყნის მოსახლეობის უსაფხრთხოებას მრავალფეროვანი, სტრუქტურული ასორტიმენტის შესაბამისი საკვებით მომარაგებას.

5. საწარმოო ურთიერთობები ისეთი ფენომენია, რომელიც მუდმივად ახლის ძიებას, უფრო ეფექტური ფორმებისკენ სწრაფვას მოითხოვს, რომ მიღწეულ იქნას გაფართოებული კვლავწარმოება. საბაზრო ურთიერთობების პირობებში მისი მიღწევის ძირითადი პირობაა მოგების ზრდა, რასაც ჩვენის აზრით რესურსულ პოტენციალთან ერთად შემდეგი ფაქტორები განსაზღვრავს: ა) გარეგანი - სახელმწიფო დოტაციები, ფასებით მხარდაჭერა, საგადასახადო - საკრედიტო შეღავათები, მიზნობრივი სახელმწიფო პროგრამების განხორციელება, ბაზრის სტრუქტურების მიერ საქონელმწარმოებელთა ინტერესების გათვალისწინება; ბ) შინაგანი - წარმოების სტრუქტურის გარდაქმნა-მორგება ბაზრის მოთხოვნებთან, პროდუქტების ხარისხის ამაღლება, დანახარჯების შემცირება და მარკეტინგული საქმიანობა.

კვლევამ გვიჩვენა, რომ იმერეთის სოფლის მეურნეობაში არ მოქმედებს გარეგანი ფაქტორის არც ერთი და შინაგანი ფაქტორის რამდენიმე სახე. მათ გარეშე კი კონკურენტუნარიანი პროდუქციის წარმოება და საჭირო მოცულობის მოგების მიღება შეუძლებელია. ამიტომ საჭიროა გარეგანი ფაქტორების ძირითადი სახეებისა და შინაგანის-მარკეტინგული საქმიანობის მკვეთრი განვითარების მიღწევა.

6. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადობის, როგორც ეკონომიკური კატეგორიის შესწავლის დროს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს მის შეფასებას და ამ მიზნისათვის ძირითადი კრიტერიუმების შერჩევას. ჩვენის აზრით, ასეთ მაჩვენებლებს წარმოადგენენ მთლიანი პროდუქციის მოცულობა, მატერიალურ-ტექნიკური, ფინანსური და შრომითი რესურსების ერთობლიობა, მოსახლეობის სოციალური და ცხოვრების დონის გარანტიები. არსებული მონაცემების ანალიზმა გვიჩვენა, რომ 2001-2004 წლებში იმერეთის სოფლის მეურნეობის მთლიანი პროდუქციის წარმოების მოცულობა არასტაბილურ ხასიათს ატარებდა (უფრო მეტიც 2004წ. 2001წ. შედარებით კლებამ 20.9 მლნ ლარი შეადგინა). მეტად დაბალია მისი მოცულობა 100 ჰა სასოფლო-

სამეურნეო სავარგულზე (1481.1 ლარი) და სოფლის ერთ მცხოვრებზე (860 ლარი) გაანგარიშებით. სხვა ფაქტორებთან ერთად ამას ისიც განსაზღვრავს, რომ მაღალია აქ მოსახლეობის სიმჭიდროვე (100 ჰა სავარგულზე 172 კაცი), რაც ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელზე 2.5-ჯერ დიდია. შესაბამისია მიწათსარგებლობისა (0.62 ჰა) და ერთ მოსახლეზე ნათესის (0.20 ჰა) სიმცირეც, რომლებიც სახელმწიფო მაჩვენებლებს მნიშვნელოვნად ჩამორჩება. სამაგიეროდ მაღალია სავარგულების დატვირთვა მსხვილფეხა რქოსანით – 100 ჰა-ზე 127 სული, ანუ 2,1-ჯერ მეტი ქვეყნის შესაბამის სიდიდეზე.

საგანგაშო მდგომარეობაა მატერიალურ-ტექნიკური ბაზით უზრუნველყოფის მხრივ. ერთი ტრაქტორი ემსახურება 100 ჰა სახნავს, ხოლო ერთი კომბაინი 1200 ჰა მარცვლოვნების ნათესს. ამთან ერთად, ტექნიკაც მოძველებული, ამორტიზირებულია და სამუშაო მდგომარეობაში მხოლოდ მისი 62-65%-ია.

7. სოფლის მეურნეობაში წარმოებული პროდუქციის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ მისი მოცულობა საკუთარი მოსახლეობის საკვებით უზრუნველყოფისათვისაც არა არის საკმარისი, თორემ ქვეყნის მომარაგებაში იმერეთის წვლილის შეტანასა და ექსპორტზე ხომ ლაპარაკიც ზედმეტია. ფიზიოლოგიურად აუცილებელ კვების ნორმასთან მიმართებაში სურსათწარმოების ხვედრითი წილი ასეთ სურათს იძლევა : პური და პურპროდუქტები 41.7%, კართოფილი 71.9%, ბოსტნეული 67%, ხორცი და ხორცის პროდუქტები 42.5%, რძე და რძის პროდუქტები 53%, კვერცხი 76.2%. იმას, რომ საკუთარი წარმოებით მოსახლეობა ფიზიოლოგიური ნორმის შევსებას ვერ ახერხებს ემატება იძულებით მისი ნაწილის გაყიდვა სასიცოცხლოდ აუცილებელი საყოფაცხოვრებო პირობების მინიმალურად მოსაგვარებელი ფულის საშოვნელად. სოფლის მოსახლეობის საშუალო თვიური ფულადი შემოსავლების 31 ლარში 58.1% პროდუქციის რეალიზაციიდან ამონაგები თანხებია.

8. იმერეთის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადობის შეფასების ანალიზმა გვიჩვენა, რომ დარგის ეკონომიკური სტრუქტურა არსებითად შეიცვალა გატარებული რეფორმებისა და სხვა მოვლენების შედეგად, რომლის ქვაკუთხედი მიწის კერძო საკუთრებაში გადაცემა და საადგილმამულე ურთიერთობების ახლებური დარეგულირებაა. 2003წ. მდგომარეობით მოსახლეობას საკუთრებაში გადაცემული ჰქონდა 109.6 ათ. ჰა (50.7%) სასოფლო-სამეურნეო სავარგული. მათ შორის 74 ათ. ჰა (85.7%) სახნავი, 23.9 ათ.ჰა (81.6%) მრავალწლიანი ნარგავები, 1.1 ათ. ჰა (68.8%) სათიბი და 7.7 ათ. ჰა (8%) საძოვარი. ამ პროცესს მოჰყვა მისთვის დამახასიათებელი უარყოფითი შედეგები, რაც გამოიხატა ნათესი ფართობების 1000 ჰა-თი შემცირებასა და ნათესბალახიანი თესლბრუნვის სისტემის გაუქმებაში. ეს უკანასკნელი კი მეცხოველეობის მყარი საკვები ბაზის შექმნასთან ერთად ნიადაგის ნაყოფიერების შენარჩუნება-აღდგენის ერთ-ერთი ძირითადი პირობაა.

წვრილკონტურიანობისა და გლეხური მეურნეობების უსახსრობის გამო ვეღარ ხორციელდება სასუქების ნორმირებული შეტანა და ეს ძირითადი სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოსავლიანობის შემცირებას იწვევს. აღნიშნულ პერიოდში შემცირდა სიმინდის მოსავლიანობა 7 ც-ით, ბოსტნეულის 7.1 ც-ით, ყურძნის 6 ც-ით და ა.შ.

ძირითადი დარგი მეცხოველეობაა, რომელიც მთელი პროდუქციის 66.8%-ს იძლევა. რეფორმის შემდგომ პერიოდში, აქ ქვეყნის საერთო სურსათიდან განსხვავებით, მეცხოველეობის ყველა სახის სულადობა გაიზარდა და მიუხედავად პროდუქტიულობის შემცირებისა პროდუქციის წარმოებაც შესაბამისად მატულობს.

9. სასურსათო ბაზრის მოთხოვნისა და გლეხურ მეურნეობათა ნატურალურ-სამომხმარებლო ხასიათის გამო მნიშვნელოვნად შეიცვალა დარგობრივი სტრუქტურა. გაიზარდა მარცვლოვან-პარკოსანის (4.9%-ით), რძის (5.6%-ით), თაფლის (0.2%-ით) ხვედრითი წილი, ბოსტნეულის, ყურძნის, ხილისა და ჩაის შემცირების ხარჯზე. მიგვაჩნია, რომ ეს ტენდენცია უარყოფით გავლენას ახდენს მხარის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრად განვითარებაზე, რადგანაც სწორედ შემცირებული კულტურების პროდუქციას აქვს დიდი მნიშვნელობა თავისი საექსპორტო ხასიათის გამო. ამოტომ, საჭიროდ მიგვაჩნია გადამჭრელი ზომების მიღება და პრიორიტეტულ კულტურებად მათი გამოცხადების საფუძველზე პროდუქციის წარმოების სწრაფი ტემპით ზრდა.

10. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების მსოფლიოში აღიარებულ ღონისძიებას წარმოადგენს სახელმწიფო მიზნობრივი პროგრამების დამუშავება-ამოქმედება, რომლებიც კონკრეტულ ბუნებრივ-ეკონომიკური პირობების, პრიორიტეტული დარგების სტიმულირებისა და წარმოების ხარჯების შემცირების კომპლექსურ ღონისძიებებზე უნდა იყოს გათვლილი. საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიამ რიგი მიზნობრივი პროგრამები დაამუშავა, მაგრამ დაუფინანსებლობის გამო არც ერთი არ შესრულდა. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მათ შორის პროგრამა „მარცვალი“, როგორც ქვეყნის ეკონომიკის გაჯანსაღების, მთლიანად სოფლის მეურნეობის დარგის განვითარებისა და მოსახლეობის კეთილდღეობის ამაღლების საფუძველი. პროგრამაში კონკრეტულ მონაცემებზე დაყრდნობით გათვლილია მისი შესრულების ყველა ნიუანსი და გაანგარიშებულია საჭირო რესურსების მოცულობა. მისი განხორციელება სამ ეტაპად არის დაყოფილი და 2005 წლის ბოლოს მთავრდებოდა, როდესაც 450 ათ. ჰა მარცვლეულის ნათესზე 1485 ათ. ტონა პროდუქციის წარმოება გათვალისწინებული.

11. ქვეყნისა და რეგიონების მიხედვით მიზნობრივი პროგრამების შესრულებისათვის აუცილებელია ინტეგრაციული პროცესების იმ ფორმითა და შინაარსით განვითარება, რომ მიღწეული იქნას საინვესტიციო გარემოს ხელშემწყობი პირობები სამამულო და უცხოური კაპიტალის მოსაზიდად. ამის მიღწევას კი აუცილებლად სჭირდება სახელმწიფოს აქტიური მხარდაჭერა. აქ უპირველესად იგულისხმება სახელმწიფოსა და სურსათწარმოებელთა შორის აპრობირებული საკონტრაქტო ფორმის დანერგვა, რაც მათ შორის იურიდიულად გაფორმებული ხელშეკრულების საშუალებით უფლება-მოვალეობების გამოკვეთასა და პასუხისმგებლობის გადანაწილებას უზრუნველყოფს. სახელმწიფო ვალდებულებებში მთავარია ბიუჯეტიდან ფინანსური და მატერიალურ-ტექნიკური უზრუნველყოფა, პროდუქციის გარანტირებული შესყიდვა შეთანხმებულ ფასებში. სურსათწარმოებლების მხრივ კი მიღებული რესურსების მკაცრად მიზნობრივი დანიშნულებით ხარჯვა, საპროცენტო განაკვეთთან ერთად მათი

გათვალისწინებულ ვადებში უკან დაბრუნება და ხელშეკრულებაში ჩადებული პროდუქციის რაოდენობის სახელმწიფოსათვის მიყიდვა საგარანტიო ფასებში.

სახელშეკრულებო დაფინანსების ხარჯთაღრიცხვა უნდა განხორციელდეს ჩვენს მიერ დამუშავებული და შემოთავაზებული სქემის მიხედვით და უზრუნველყოფილი იქნას მის შესახებ სრული ინფორმაციის მიწოდება საფინანსო-საკრედიტო ორგანიზაციებისათვის.

12. მიზნობრივი პროგრამების შემცვლელ ფუნქციას ვერ ასრულებს და ვერც შეასრულებს მსოფლიო ბანკის, საერთაშორისო სავალუტო ფონდისა და ევროკომისიის დახმარებები და გრანტები, რომელთა გამოყენება ცალმხრივი მიდგომით ხასიათდება. ამიტომ არ შესწევს უნარი უზრუნველყონ არსებული რესურსული პოტენციალის მაღალი უკუგებით გამოყენება, სურსათის წარმოების ზრდისათვის სერიოზული სარგებლობის მოტანა.

საჭიროა მათი მიმართულებების, მიდგომების, მოტივაციებისა და პრიორიტეტების განსაზღვრის ძირეულად შეცვლა და დახვეწა, აგრეთვე დამტკიცების თეორიულ-პრაქტიკული ასპექტების არსებულ რეალობათა გათვალისწინებით გადაწყვეტა.

13. საქართველოში პრაქტიკულად წარმოების ოთხი ორგანიზაციული ფორმა ჩამოყალიბდა : წვრილი გლეხური მეურნეობა საკუთარ მიწებზე, არენდატორები სახელმწიფო მიწებზე, მსხვილი კაპიტალის დაბანდებით წარმოქმნილი მეორადი იჯარა და ყოფილი მაღალჩინოსნების მიერ აღებული ფართობების დანაწევრებით დამუშავება. იმერეთში გაბატონებული მდგომარეობით წვრილი გლეხური მეურნეობა ხასიათდება, რომლის ფლობელობაშია 99.7% მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი 99.9% ღორი და ცხვარი. ისინი აწარმოებენ მთელი მარცვლეულის 96%-ს, ბოსტნეულის 27%-ს, კარტოფილის 98%-ს, ყურძნის, ხორცის და რძის 99.9%-ს, კვერცხის 98%-ს, თაფლისა და რძის 100%-ს. საჭიროა გლეხური მეურნეობების კოოპერირების სახელმწიფოებრივი ხელშეწყობა ნებაყოფლობის საფუძველზე, რომ მიღწეული იქნას კლასიკური ზომის ფერმერულ მეურნეობათა ჩამოყალიბება.

14. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების ძირითად პირობას მანც რესურსული პოტენციალის მოცულობა, სტრუქტურა, ცალკეული ელემენტების ოპტიმალური შეთანაწყობა და მაღალი ეფექტით გამოყენება წარმოადგენს. არსებული ნიადაგური, გეობოტანიკური და სხვა სახის გამოკვლევების მონაცემების ანალიზით ვლინდება, რომ იმერეთი სოფლის მეურნეობის რესურსული პოტენციალით საკმაოდ მდიდარია. ნიადაგური საფარი ძირითადად კარგი სტრუქტურის, ჰუმუსითა და საკვები ელემენტებით მადარია, რაც შესაბამის პირობებს ქმნის ტრადიციული კულტურების ზრდა-განვითარებისათვის. საჭირო ტენიანობასა და სითბოსთან აკუმულირებული ნიადაგის ხელსაყრელი თვისებები მიკროფლორის სიცოცხლისუნარიანობას უწყობს ხელს და ქმნის ბიოკლიმატურ პოტენციალს, რაც ნიადაგის ეკონომიკური, ეფექტური ნაყოფიერების საფუძველია.

იმერეთის სოფლის მოსახლეობის 19.3% (71ათ.კაცი) შრომის უნარიანია, რომელსაც გააჩნია ისტორიულად ჩამოყალიბებული მაღალი ტრადიციები და უნარ-

ჩვევები აქ გაადვილებული დარგებისა და კულტურების მაღალი ეფექტით წარმოებისათვის.

რესურსული პოტენციალის მესამე ძირითადი შემადგენელი ელემენტია მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა კი უკიდურესად დაბალი დონით ხასიათდება, რაც ასახულია 800 ტრაქტორის, 50 კომბაინისა და 700 სატვირთო ავტომობილის ამორტიზირებულ, ტექნიკურად გაუმართავ რაოდენობაში.

საჭიროა ტექნიკური მომსახურების პრობლემის გადაჭრა და მისი შეთანაწყობა რესურსული პოტენციალის სხვა ელემენტებთან.

15. მიმდინარე ეტაპის ყველაზე პრობლემატურ, მოუგვარებელ მხარეს კი მაინც ფინანსური უზრუნველყოფა წარმოადგენს, რომლის გადაჭრის ერთ-ერთ ძირითად ხერხს ინვესტიციების მოზიდვა წარმოადგენს. ამასთან, საჭიროა საინვესტიციო გარემოს შექმნასთან ერთად მისი პირობების კარგად გააზრება, წინადადებების სწორად შერჩევა, რომ დავიცვათ მიწის მესაკუთრის უფლებები. ყველაზე გამართლებულად მიგვაჩნია მეწარმის დამოუკიდებლობის პირობებში ინვესტორისათვის ხელშეკრულებით გათვალისწინებული თანხის დაბრუნება შესაბამისი საპროცენტო განაკვეთით, როდესაც სურსათმწარმოებელი დამოუკიდებელია წარმოება-რეალიზაციის საკითხების გადაწყვეტაში. მსოფლიოში აპრობირებული ხერხების კრიტიკული შეფასების საფუძველზე ვთავაზობთ აგროტექნიკური ღონისძიებების სეზონური ინვესტირების დანერგვას, რომლის ეფექტმა ჩვენი გათვლით სიმინდის 1 ჰა ნათესზე 82.8 ლარის მოგება შეადგინა ამასთან ერთად, ხაზგასმით მიუთითებს, რომ უნდა განხორციელდეს მხოლოდ ტექნიკური უზრუნველყოფის ინვესტირება, რომლის უკუგების განსაზღვრის ხერხი სქემატურად გვაქვს წარმოდგენილი.

ინოვაციური პროექტების შესრულების პროცესში აქტუალურია მმართველი ორგანოს დაკომპლექტებისა და ინვესტორის რისკის გათვალისწინების საკითხების გადაჭრა, რამდენადაც მსოფლიოში ჯერ პრაქტიკულად არ არსებობს ინვესტიციების უსაფრთხოების, შემოსავლიანობისა და ლიკვიდურობის გარანტიები.

16. სოფლის მეურნეობის რესურსული პოტენციალის გამოყენების დონის განსაზღვრისათვის აუცილებელია მისი შეფასება, რაც მსოფლიოში დამკვიდრებული საინდექსო მეთოდით ვაწარმოეთ. გაანგარიშებით მივიღეთ, რომ იმერეთის რესურსული პოტენციალი 484.1 მლკნ ლარს შეადგენს, რაც ერთ სულ მოსახლეზე 1289 ლარს აღწევს. ეს მაშინ როდესაც პროდუქციის წარმოება ერთ მოსახლეზე 835.3 ლარს არ აღემატება, ანუ რესურსული პოტენციალის მხოლოდ 54.2%-ს შეადგენს. აღნიშნული იმას ადასტურებს, რომ ამ სფეროში რეზერვები დიდია და მათი თანმიმდევრული გამოვლენა-გამოყენებით შესაძლებელია სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების მიღწევა. მხოლოდ საჭიროა რესურსული პოტენციალის შემადგენელ ელემენტთა ოპტიმალური შეთანაწყობა, რაც მოითხოვს ფულადი და მატერიალური რესურსების ნაწილის სწრაფ ზრდას.

17. კვლევის შედეგებიდან გამომდინარე, იმერეთის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი ეკონომიკური განვითარების მისაღწევად შეიძლება რეკომენდაცია გავუწიოთ შემდეგ ღონისძიებებს:

- დამუშავდეს იმრეთის სოფლის მეურნეობის განვითარების გრძელვადიანი პროგრამა ბუნებრივ-ეკონომიკური პირობების თავისებურებებისა და რესურსული პოტენციალის მაქსიმალური უკუგებით გამოყენების ინტერესების გათვალისწინებით;
- 2010 წლამდე პერიოდში მოძიებული და ჩადებული იქნას სულ მცირე 2.5-3 მლნ ლარის სუბსიდიები. აქდან ქვეყნის ბიუჯეტიდან გამოიყოს 800-900 ათასი ლარი. ადგილობრივი (სამხარეო) ბიუჯეტიდან 270-300 ათასი, სამამულო და უცხოური ინვესტიციები 600-700 ათასი და მწარმოებელთა საკუთარი სახსრები 1 - 1.1 მლნ ლარი;
- ყოველწლიურად გამოიყოს ფერმერთა უპროცენტო სუბსიდირებისათვის 150 - 170 ათასი ლარი;
- დამუშავდეს სუბსიდირების ხელსაყრელი საპროცენტო განაკვეთები ფერმერებისათვის გარკვეული შეღავათების მინიჭებისათვის;
- დაინერგოს ფერმერთა სეზონური სამუშაოების შესასრულებლად ავანსირების სისტემა შეღავათიანი საპროცენტო განაკვეთების პირობებში;
- მიღწეული იქნას სამამულო სურსათმწარმოებელთა მხარდაჭერის პროტექციონისტური პოლიტიკის გატარება;
- დაინერგოს ფერმერებისგან სიმინდის, ბოსტნეულის, ხილისა და ყურძნის მოსავლის აღების პროცესში მინდვრად შესყიდვის პრაქტიკა და თანმიმდევრულად აღმოიფხვრას ზედმეტი შუალედური რგოლები;
- კურსი ძირითადად აღებული იქნას ეკოლოგიურად სუფთა და მაღალი გემოვნური თვისებების მქონე პროდუქტების წარმოებაზე, რომ შევძლოთ დასავლეთის მოწინავე ტექნოლოგიებთან დაპირისპირება;
- ინვესტიციები ძირითადად მიმართული იქნას დარგის რეკონსტრუქციასა და გადაიარაღებაზე, რაც საინვესტიციო ციკლისა და კაპიტალტევადობის შემცირების საშუალებას იძლევა;
- პროდუქციის იმპორტის ნაცვლად ძირითადი უნდა გახდეს საწარმოო-ტექნიკური დანიშნულების საქონლის, მანქანა-მოწყობილობების, ტექნოლოგიებისა და მაკომპლექტებელი ნაწილების შემოტანა, მისი ბაზრის ფორმირება და წარმატებული ფუნქციონირებისათვის ხელშეწყობა;
- გადამუშავდეს სახელმწიფო მიზნობრივი პროგრამები თანამედროვე მოთხოვნათა შესაბამისად და დამუშავდეს მათი რეალიზაციის პირობები და მექანიზმები.

**სადისერტაციო ნაშრომის ძირითადი დებულებები ავტორის მიერ გამოქვეყნებულია
შემდეგ პუბლიკაციებში**

1. „სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური მდგრადობის ძირითადი ფაქტორები“. - ჟურნალი „ეკონომიკა“, 2005 წ N 2, გვ 119-122, სეს-ის ნუსხის №2
2. „სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარების ძირითადი მიმართულებებისა და ეკონომიკური მექანიზმის სრულყოფის რიგი საკითხები“. - ჟურნალი „ეკონომიკა“, 2006 წ N 4, გვ 130-135, სეს-ის ნუსხის №2

3. „სოფლის მეურნეობის მდგრადი განვითარების ინოვაციური პროექტებისა და შიდა რეზერვების ოპტიმიზაციის საკითხები”. - სსსსუ სამეცნიერო შრომათა კრებული, „აგრარული მეცნიერების პრობლემები,” XXXIV ტომი, თბილისი, 2006 გვ. 248 – 249, სეს-ის ნუსხის №9
4. „სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური მდგრადობის ზოგიერთი თეორიული საკითხი”. - სსსსუ სამეცნიერო შრომათა კრებული, „აგრარული მეცნიერების პრობლემები”, XXXIV ტომი, თბილისი, 2006 გვ. 245 – 247. სეს-ის ნუსხის №9